

KĄ VIDURINĖS MOKYKLOS MOKINIAI SKAITO IŠ BIOLOGIJOS

O. GRINIUVIENĖ

Tarybinės mokyklos uždavinys — ruošti išsilavinusius žmones, susipažinusius su mokslų pagrindais ir išauklėtus komunizmo idėjų dvasia. Šį uždavinį įvykdyti šalia kitų priemonių padeda mokinių skaitoma literatūra.

Knygos teikia žinių, formuoja pasaulėžiūrą, ugdo charakterį, lavina mąstymą ir vaizduotę, turtina žodyną, padeda išryškėti pomėgiams ir pasirinkti profesiją, teikia estetinį pasigėrėjimą ir džiaugsmą, įkvepia darbui, sukelia troškimą daugiau žinoti ir t. t. Todėl N. Krupskaja sakė, kad kiekviena mokykla turi skirti daug dėmesio mokinių skaitymui, o mokyklos, kurios mokiniai neįpratę skaityti, darbo negalima laikyti patenkinamu¹.

Mokinių skaitymui paprastai vadovauja literatūros mokytojai bei klasių vadovai. Tačiau gerų rezultatų galima pasiekti tik visų mokytojų bendromis pastangomis. Visi jie, priklausomai nuo savo dalyko specifikos, turi skiepyti meilę knygai, nušviesti jos reikšmę, domėtis, ką ir kaip mokiniai skaito, vadovauti jų skaitymui.

Didelę reikšmę, mokant, auklėjant ir lavinant mokinius, gali turėti biologinė literatūra. Tačiau mokyklose ne visada jai skiriama dėmesio. Viena svarbiausių priežasčių yra ta, kad ne visi biologijos mokytojai pažįsta mokiniams prieinamą biologinę literatūrą ir žino, kaip vadovauti mokinių užklasiniam skaitymui.

Pomėgis skaityti — labai individualus ir subtilus dalykas. Netinkamai vadovaujant skaitymui, galima ne tik neįskiepyti mokiniams meilės knygai, bet sulaukti priešingų rezultatų. N. Krupskaja ne kartą yra apie tai kalbėjusi².

Šio darbo tikslas yra palengvinti biologijos mokytojams pažinti mokinius, kaip biologinių knygų skaitytojus, iširti, kaip ir ką jie skaito, atskleisti jų pomėgius biologinei literatūrai.

Medžiaga apie užklasinį mokinių skaitymą iš biologijos buvo renkama daugelyje mūsų respublikos mokyklų. Mokyklos buvo pasirinktos įvairiose respublikos vietose, turinčios skirtingas sąlygas ir skirtingą mokinių skaičių. Vienos mokyklos buvo stambiuose miestuose (Vilniuje), kitos — rajonų centruose (Akmenėje, Alytuje, Dusetose, Mažeikiuose, Panevėžyje, Skaudvilėje, Ukmergėje), trečios — kaimo vietovėse (Girininkuose — Šilutės raj., Mijaugonyse — Vievio raj., Pivašiūnuose — Jiezno raj., Siesikuose, Vidiškiuose, Želvoje — Ukmergės raj.). Tyrimams buvo panaudota 24 mo-

¹ Н. К. Крупская, О детской литературе и детском чтении, М., 1954.

² Ten pat.

kyklose surinkta medžiaga. Be to, buvo remiamasi 4 vaikų bibliotekų, 1 mėsinės ir 2 kaimo bibliotekų medžiaga.

Renkant medžiagą, buvo naudojami įvairūs būdai: pokalbiai su mokytojais, bibliotekų darbuotojais ir mokiniais, anketos, skaitytojų formuliarių ir bibliotekų dienoraščių tikrinimas.

Medžiagą rinko autorius ir VVPI Gamtos-geografijos fakulteto IV—V kursų studentai.

Šiame straipsnyje apibendrinti dvejų metų tyrimo rezultatai (1960/61 m.m. ir 1961/62 m.m.). Kai kurie duomenys panaudoti ir iš ankstesnių metų.

Mokinių knygų šaltiniai. Kiekvienas mokytojas, prieš pradėdamas vadovauti mokinių skaitymui, turi žinoti, ar mokiniai domisi literatūra, iš kur ir kokias knygas ima, keli iš jų turi asmenines bibliotekėles ir kokių knygų jose daugiausia.

Mokyklų bibliotekų skaitytojų formuliarių patikrinimas parodė, kad daugiau kaip pusė visų mokinių knygas ima iš mokyklų bibliotekų (žr. lentelę Nr. 1). Palyginus skaitytojų procentą atskirose klasėse, matyti, kad

Lentelė Nr. 1

Mokyklų bibliotekų skaitytojai klasėmis
(13 mokyklų duomenų suvestinė)

Klasė	Mokinių skaičius	Mokinių, turinčių skaitytojo kortelę, skaičius	Mokinių, turinčių skaitytojo kortelę, procentas
I	597	277	46
II	525	378	72
III	635	480	75
IV	640	468	73
V	1199	846	70
VI	1143	720	63
VII	908	558	61
VIII	683	439	64
IX	530	336	63
X	233	134	57
XI	170	95	56
	7263	4731	65

daugiausia mokinių skaito II—V klasėse, o aukštesnėse klasėse skaitytojų sumažėja. Biologija dėstoma V—IX klasėse, o tų klasių skaitytojų, imančių knygas iš mokyklos bibliotekos, procentas mažesnis (64%), negu visų klasių vidurkis (65%).

Reiškiny, kad daugiausia mokyklos bibliotekos skaitytojų yra žemesnėse klasėse, būdingas ne tik mūsų respublikos mokykloms. Štai Maskvos srities Krivandino septynmetėje mokykloje mokyklos bibliotekos skaitytojų aukštesnėse klasėse irgi mažėja:

IV klasėje mokyklos bibliotekoje skaitė 79% visų mokinių

V klasėje	„	„	„	61%	„	„
VI klasėje	„	„	„	54%	„	„
VII klasėje	„	„	„	52%	„	„

J. Pastuch tokį mokyklos bibliotekos skaitytojų mažėjimą aiškina taip: IV klasėje daugiausia skaito todėl, kad užklasiniam skaitymui vadovauja vienas mokytojas, kuris sugeba geriau kontroliuoti ir nukreipti norima

linkme mokinių skaitymą; be to, to amžiaus vaikams yra daugiau biologinių knygų³.

Mūsų manymu, viena svarbiausių priežasčių, dėl kurių V—IX klasėse mažėja mokyklų bibliotekų skaitytojų procentas, yra ta, kad mokiniai nepasitenkina mokyklos biblioteka, o pradeda imti knygas kitose bibliotekose. Didesniuose miestuose, kur daugiau bibliotekų, mokiniai mažiau naudojami mokyklos biblioteka, o tose vietovėse, kur galimybių gauti knygas iš kitur yra mažiau, daugiau mokinių skaito mokyklos bibliotekoje:

1. Vidiškių vidurinėje mokykloje	90 %	V—IX klasių mokinių ima knygas iš mokyklos bibliotekos
2. Siesikų vidurinėje mokykloje	82 %	„
3. Želvos vidurinėje mokykloje	74 %	„
4. Ukmergės I vidurinėje mokykloje	67 %	„
5. Skaudvilės vidurinėje mokykloje	65 %	„
6. Ukmergės III vidurinėje mokykloje	64 %	„
7. Vilniaus XXIII vidurinėje mokykloje	60 %	„

Visose trijose mokyklose, esančiose rajoniniuose miestuose (Ukmergės I, Skaudvilės, Ukmergės III), skaitytojų procentas beveik vienodas.

Kitomis, ypač vaikų bibliotekomis, mokiniai pradeda naudotis, jau būdami pirmosiose klasėse. Tačiau aktyviausi vaikų bibliotekų skaitytojai yra V—VII klasių mokiniai. Beveik visose vaikų bibliotekose jie sudaro didžiausią skaitytojų grupę. Skaudvilės vidurinėje mokykloje 56 % VI klasių mokinių naudojami mokyklos biblioteka ir maždaug tiek pat mokinių — vaikų biblioteka. Aukštesnių klasių skaitytojų vaikų bibliotekose žymiai sumažėja, nes mokiniai pradeda naudotis masinėmis ir specialiomis bibliotekomis. Tačiau pagrindinį vaidmenį, aprūpinant mokinius knygomis, atlieka mokyklų bibliotekos. Kaipgi jos aprūpintos biologine literatūra?

Mokyklų bibliotekose biologinė literatūra sudaro 1—8 % visų knygų, vidutiniškai — 2,3 %. Tai nėra daug, nes kai kuriose mūsų respublikos bibliotekose jų yra žymiai daugiau, pvz., Uliūnų kaimo bibliotekoje biologinio turinio knygos sudaro 14 %. Biologijos pamokos mokymo plane sudaro apie 6 % visų pamokų V—IX klasėse. Atrodo, kad ir mokyklų bibliotekose biologinio turinio knygų turėtų būti ne mažiau kaip 6 %.

Biologinė literatūra, esanti mokyklų bibliotekose, daugiausia išleista iki 1954 metų. Ji sudaro beveik 70 % visos biologinės literatūros. Ypač mažai randama knygų, išleistų 1960—1961 metais. Daugelyje mokyklų bibliotekų 1962 m. pavasarį dar nebuvo 1960 m. išleistų M. Valiaus „Lietuvos vandens ir pelkių paukščiai“ bei J. Kauneckienės „Kauno zoologijos sodas“, 1961 m. išleistos G. Isoko „Simtas girios mįslių“ ir nemaža kitų.

Visai neradome mokyklų bibliotekose vaikų enciklopedijos, tarptautinių žodžių žodyno, žinytų, atlasų. Jei kur jų ir pasitaikė, tai buvo sudėti mokytojų kambaryje, mokiniams neprieinami. Daugelyje mokyklų trūko vadovų augalams ir gyviesiems apibūdinti.

Mokyklose, kuriose dėstoma lietuvių kalba, beveik nėra biologinio turinio knygų rusų kalba, o mokyklose, kur dėstoma rusų ar lenkų kalbomis, neradome tokių knygų lietuvių kalba. Neteko matyti mokyklose knygų iš biologijos srities užsienio kalbomis.

Pokalbiai su bibliotekų darbuotojais parodė, kad biologijos mokytojai retai domisi knygų komplektavimu, nesudaro įsigytinų knygų sąrašų, todėl biologinio turinio knygos dažniausiai įsigyjamos atsitiktinai. Be to, jie

³ E. Я. Пастух, Внеклассное чтение по биологии в семилетней школе (диссертация), М., 1953.

dažnai nežino ir nesidomi, kokios knygos yra mokyklos bibliotekoje, kaip jas mokiniai skaito, nepalaiko ryšių su bibliotekų darbuotojais.

Kai kuriose mokyklose biologijos mokytojai atsirenka biologinę literatūrą ir paima ją į biologijos kabinetą. Jos išdavimą tada tvarko jaunųjų gamtininkų būrelio nariai.

Mūsų manymu, biologijos kabinete turėtų būti tik tos knygos, kurios nuolat reikalingos, dėstant biologiją, pvz., vadovai augalams ir gyviams apibūdinti, žinynai, sėklų katalogai ir pan. Mokytojas gali paimti knygas iš bibliotekos kuriai nors temai nagrinėti arba sudaryti klasės bibliotekėlę iš mokinių asmeniškų knygų, tačiau tai gali turėti tik laikiną pobūdį. Pagrindiniu knygų šaltiniu mokiniai turėtų įprasti laikyti mokyklos biblioteką.

Šalia mokinių, imančių knygas iš bibliotekų, yra ir tokių, kurie jokiomis viešosiomis bibliotekomis nesinaudoja. Maskvos bibliotekinio instituto atliktų tyrimų duomenimis, tokių mokinių yra nuo 3 iki 30%⁴; mūsų tirtose mokyklose — nuo 2 iki 8%. Pasikalbėjus su tokiais mokiniais, paaiškėjo, kad jie dažniausiai naudojasi savo asmeninėmis arba draugų bibliotekėlėmis.

Mokinių atsakymai į anketos klausimą „Ar turi asmeninę bibliotekėlę?“ parodė, kad jas turi 77% visų mokinių (žr. lentelę Nr. 2).

Lentelė Nr. 2

Kiek mokinių turi asmenines bibliotekėles

Eil. Nr.	Mokyklos pavadinimas	Atsakiusių į klausimus V—IX klasių mokinių skaičius	Asmenines bibliotekėles turinčių mokinių procentas
1.	Vilniaus XXI vidurinė mokykla	59	94
2.	Akmenės vidurinė mokykla	224	93
3.	Vilniaus XVI vidurinė mokykla	96	89
4.	„ VII „ „	186	88
5.	„ I „ „	180	85
6.	„ V „ „	533	71
7.	Alytaus II vidurinė mokykla	63	71
8.	Dusetų K. Būgos v. vidurinė mokykla	283	56
9.	Girininkų aštuonmetė mokykla	49	48
		1673	77

Ypač daug mokinių turi asmenines bibliotekėles Vilniuje. Neretai jose būna 100—200 ir daugiau knygų. Kaimo vietovių mokiniai turi vidutiniškai po 10 knygų, o miestų — po 50—60 knygų. Tačiau beveik $\frac{2}{3}$ asmeninių bibliotekėlių biologinio turinio knygų nėra. Mokinių suminėta biologinė literatūra tesudarė 1,2% visų knygų.

Asmeninės knygos turi didelę reikšmę mokiniams, nes jos yra nuolat po ranka, jas galima kiekvienu momentu paskaityti, pavartyti, pasirinkti reikalingų faktų. Net tos knygos, kurios iš pradžių atrodo sunkios ir neįdomios, vėliau, mokiniui labiau subrendus, gali būti skaitomos su dideliu įdomumu. Todėl reikia skatinti mokinius įsigyti asmenines bibliotekėles. Biologijos mokytojas turėtų rekomenduoti, kokias knygas mokiniams reikia turėti iš biologijos.

Tačiau šalia asmeninių kiekvienas mokinys turi įprasti naudotis viešosiomis bibliotekomis, kurios yra daug turtingesnės ir visiems prieinamos.

⁴ Д. С. Лещинский, Руководство внеклассным чтением учащихся, Минск, 1958.

Kiek ir kokias biologinio turinio knygas mokiniai skaito. Mūsų surinktais duomenimis (žr. lentelę Nr. 3), biologinės knygos tesudaro apie 5% visų imamų skaityti mokyklų bibliotekose knygų, o vienam skaitytojui per mėnesį tenka vos 0,071 knygos. Tai reiškia, kad mūsų mokiniai vidutiniškai per metus nepaima net po vieną biologinio turinio knygą. Kitose bibliotekose, kaip matyti iš trečios lentelės, padėtis truputį geresnė.

Lentelė Nr. 3

Iš bibliotekų paimtų knygų skaičius per 1 mėn.

Eil. Nr.	Bibliotekos pavadinimas	Skaitytojų formuliarių skaičius	Paimta knygų			Tenka 1 skaitytojui	
			iš viso	biologinių	biologinių knygų %	iš viso knygų	biologinių
1.	15 mūsų respublikos mokyklų bibliotekų suvestinė	4114	5499	294	5	1,3	0,071
2.	Vilniaus vaikų biblioteka Nr. 15	2125	7213	194	2,8	3,4	0,086
3.	Vilniaus vaikų biblioteka Nr. 14	1398	6000	160	2,6	4,2	0,11
4.	Uliūnų kaimo biblioteka	—	835	71	8,5	1,76	0,133

Patikrinę 7195 skaitytojų formuliarius, radome, kad mokiniai paėmė 214 pavadinimų knygas. Dažniausiai buvo imamos šios knygos:

1. E. Spangenbergas, Iš gamtininko gyvenimo, Vilnius, 1957,	paimta 44 kartus
2. N. Verzilinas, Kelionė su naminiais augalais, Vilnius, 1956,	„ 44 „
3. L. Voronkova, Altajaus apysaka, Vilnius, 1953,	„ 33 „
4. T. Ivanauskas, Apie žvėris ir paukščius, Vilnius, 1956,	„ 29 „
5. V. Durovas, Mano žvėrys, Vilnius, 1956,	„ 29 „
6. V. Bogorovas, Jūros gyvenimas, Vilnius, 1956,	„ 28 „
7. P. Kriūfais, Mikrobų medžiotojai, Vilnius, 1960,	„ 28 „
8. S. Ogniovas, Miško gyvenimas, Vilnius, 1954,	„ 27 „
9. J. Cingeris, Įdomioji zoologija, Vilnius, 1959.	„ 23 „
10. T. Ivanauskas, Gamtos kalendorius, Vilnius, 1958,	„ 22 „
11. S. Pokrovskis, Mamutų medžiotojai, Vilnius, 1955,	„ 21 kartą
12. V. Dorfmanas, Gyvasis ir negyvasis pasaulis, Vilnius, 1950,	„ 20 kartų
13. M. Gremiackis, Kaip atsirado žmogus, Kaunas, 1945,	„ 19 „
14. G. Isokas, Šimtas girios mįslių, Vilnius, 1960,	„ 19 „
15. N. Plavilščikovas, Jauniesiems gamtos mylėtojams, Vilnius, 1955,	„ 18 „
16. A. Cingeris, Įdomioji botanika, Vilnius, 1955,	„ 18 „
17. R. Kiplingas, Džiunglės, Vilnius, 1959,	„ 18 „
18. V. Lebedevas. Gamtos pertvarkytojas, Vilnius, 1949,	„ 17 „
19. V. Biankis, Miško laikraštis, Vilnius, 1953,	„ 15 „
20. L. Rodinas, Kelionė į tropikus, Vilnius, 1956,	„ 15 „
21. B. Žitkovas, Žemės rutulio žvėrys ir paukščiai, Kaunas, 1946,	„ 14 „
22. V. Karvelis, Kambariniai augalai, Vilnius, 1956,	„ 12 „

23. J. Sokas, Briedžiai plaukia, Vilnius, 1957,	paimta 11 kartų
24. S. Pavilionis, Žmogaus kilmė, Vilnius, 1956,	„ 11 „
25. N. Verzilinas, Robinzono pėdomis, Kaunas, 1949, 1960,	„ 11 „
26. T. Ivanauskas, Trys mėnesiai Brazilijoje, Vilnius,	„ 10 „
ir t. t.	

Labai retai mokiniai ima iš bibliotekos tokias knygas, kaip V. Lunkevičiaus „Ispėta gamtos paslaptis“, P. Petrylos „Mičiurininiai augalų prigimties pakeitimo metodai“, S. Fridlando „Mokslo keliais“, O. Deminos „Žaliojo lapo paslaptis“, A. Dojarenkos „Įdomioji agronomija“ ir kt.

Visai neteko skaitytojų formuliaruose pastebėti (nors jų buvo patikrinta daugiau kaip 7000) K. Timiriazovo „Augalo gyvenimas“, N. Maksimovo „Kaip gyvena augalas“, Ch. Tokerio „Kas žinotina apie žmogaus kirmėles ir kovą su jomis“, V. Nikolskio ir N. Jakovlevo „Kodėl ir kaip pradėjo žmogus kalbėti“, A. Jurgučio „Žmogaus smegenys“, O. Maizelio „Šviesa ir regėjimas“, V. Kviklio „Protinio darbo higiena“, A. Plastovo „Apie naminius gyvulius“ ir kitų knygų, nors daugelyje bibliotekų jas galima gauti.

Bibliotekų darbuotojai skundžiasi, kad tokios knygos sudaro „negyvus fondus“, užima vietą lentynose ir dulka, kad niekas jų neskaito. Tuo tarpu minėtos knygos turėtų būti panaudotos mokinių užklasiniam skaitymui.

Šalia skaitytojų formuliarių tikrinimo naudojome dar anketas. Tai, kad mokinys paėmė knygą iš bibliotekos, dar ne visada reiškia, kad jis ją perskaitė. Ji galėjo likti neperskaityta dėl laiko stokos, noro nebuvimo ar kitų aplinkybių. Pasitaiko, ypač kaimo vietovėse, kad mokiniai ima knygas iš mokyklos bibliotekos ne tik sau, bet ir savo šeimos nariams, o kartais net kaimynams. Būna atveju, kai knygos mokyklos bibliotekoje nėra, nors ji sukelia gyvą mokinių susidomėjimą, mokiniai ją įsigyja, skolinasi, masiškai skaito, o skaitytojų formuliaruose tai neatsispindi.

Todėl V—IX klasių mokiniams duotoje anketoje vienas iš klausimų buvo taip suformuluotas: „Kokias biologinio turinio knygas (t. y. apie augalus, gyvius, žmogaus kūną, vystymąsi) skaitei?“ Į anketą gauta 2162 atsakymai.

Mokinių atsakymai parodė, kad ne visi mokiniai skaito biologinio turinio knygas, nors biologija ir dėstoma V—IX klasėse. Šių knygų neskaito apie 28% mokinių. Atskiromis klasėmis šis procentas taip įvairuoja:

V klasėje biologinio turinio knygų neskaito	23% mokinių
VI „ „ „ „ „	21% „
VII „ „ „ „ „	20% „
VIII „ „ „ „ „	22% „
IX „ „ „ „ „	35% „

Matome, kad neskaičiusių procentas nuo V klasės iki VII klasės po truputį mažėja, o VIII klasėje, ir ypač IX klasėje, neskaičiusių biologinės literatūros mokinių skaičius staiga padidėja. Jei mokiniai nuolat neskaito, tai aukštesnėse klasėse pradeda užmiršti ir tai, ką skaitė žemesnėse klasėse.

Cia duotas bendras vidurkis neparodo, kiek yra neskaičiusių biologinės literatūros mokinių atskirose mokyklose. Štai Akmenės vidurinėje mokykloje neskaičiusių biologinės literatūros mokinių yra vos 5%, o Girininkų aštuonmetėje mokykloje — 78%. Kartais toje pačioje mokykloje atskirose klasėse domėjimasis biologine literatūra labai skirtingas, pvz., Panevėžio mokykloje internate V klasėse pusė mokinių biologinio turinio knygų ne-

skaito, VII klasėse visi skaito, o IX klasėse nė vienas mokinys neskaito ir nesidomi šia literatūra. Tai, tur būt, priklauso nuo to, kaip biologijos mokytojas vadovauja skaitymui.

Kokios biologinio turinio knygos mokiniams geriausiai patinka. Svarbu žinoti, ne tik ką mokiniai skaito, bet ir kokį įspūdį perskaityta knyga palieka, kas jiems geriausiai patinka. Todėl mokiniams duotoje anketoje vienas klausimas buvo taip suformuluotas: „Kuri iš perskaitytų biologinio turinio knygų geriausiai patiko (ar nepatiko) ir kodėl?“

Kaip jau anksčiau minėjome, iš 2162 mokinių 28% pareiškė, kad biologinio turinio knygų neskaitė, 2,8% — kad skaitė, bet nepatiko, 5,7% — kad skaitė, bet jokio įspūdžio nepaliko, ir 63,5% — skaitė ir bent viena knyga patiko.

Svarbu yra išaiškinti priežastis, kodėl kai kuriems mokiniams perskaitytos knygos nepatiko. Pasirodo, dažniausiai knygos nepatiko todėl, kad jos buvo pasirinktos ne pagal mokinio amžių ir išsilavinimą: arba per lengvos ir neįdomios, arba per sunkios ir nesuprantamos. Viena Vilniaus V vidurinės mokyklos VI klasės mokinė rašo, kad skaičiusi knygą apie grybus, bet ji nepatikusi, nes „ji nepilnamečiams“. Kita tos pačios mokyklos V klasės mokinė rašo, kad biologinio turinio knygų nemėgstanti, nes skaičiusi knygą apie žmogaus kūno sandarą (rusų kalba), tačiau ji nepatikusi. Blogiausia, kad mokinys, paėmęs ne jo amžiui skirtą knygą ir ja nusivylęs, padaro išvadą, kaip ši mokinė, kad visos biologinio turinio knygos neįdomios ir neverta jų skaityti. Čia išryškėja, jog būtina vadovauti mokinių užklasiniam skaitymui.

Kiti mokiniai yra gana daug skaitę iš biologijos, bet ne tą, kas jiems padėtų pagilinti klasėje einamą dalyką. Štai Vilniaus XVI vidurinės mokyklos VIII klasės mokinys L. P. rašo: „Skaičiau „Lietuvos TSR florą“ I, II ir III t., „Medžiotojo vadovą“, „Įdomioji botanika“, „Įdomioji zoologija“, „Lietuvos paukščiai“, „Lietuvos vandenų ir pelkių paukščiai“, „Apie žvėris ir paukščius“. Daugiau neskaiciau. Nė viena nepatiko. Skaičiau todėl, kad nebuvo, kas daugiau skaityti“.

Ar ne keista, kad šis gana apsiskaitęs mokinys nieko nėra skaitęs apie žmogaus anatomiją, fiziologiją, higieną ar mediciną, nors kaip tik šie klausimai nagrinėjami VIII klasės biologijos kurse. „Lietuvos TSR flora“ labai gera knyga, bet ji mažiausiai tinka skaityti tada, kai nėra kas skaityti. Be to, mokinys pasigyrė skaitęs „Lietuvos TSR floros“ II tomą, kuris buvo neišleistas. „Medžiotojo vadovą“ skaito besidomį medžiokle, apie paukščius — tie, kurie domisi paukščiais, o mokinys L. P., nepriklausydamas viskuo besidominčių grupei, matyt, dar neatrado sau įdomios biologijos srities. Mokytojui reikėjo paskatinti jį perskaityti su einamu kursu susijusią literatūrą.

Kiti mokiniai, dažniausiai aukštesnių klasių, rašo, kad domisi technika (ar kuo kitu) ir neturi laiko bei noro skaityti kitokią literatūrą. Štai Panevėžio mokyklos internato IX klasės mokinys Ž. R. rašo: „Biologijos sritymi nesidomiu, nors biologijos pamokas labai mėgstu (tiesą sakant, visos pamokos labai įdomios: kiek žinių gaunama iš jų!), o, be to, ne visomis mokslo šakomis įmanoma giliai domėtis“.

Jei mokinys turi savo mėgstamą dalyką ir į jį gilinasi, reikia sutikti, kad kitiems mokomiesiems dalykams jis neįstengia skirti tiek pat dėmesio. Užklasinio skaitymo vienas tikslų ir yra tas, kad mokinys susidomėtų įvairių sričių literatūra ir kad vieną iš jų ypatingai pamėgtų⁵.

Atsakymai į anketos klausimus parodė, kad mokinių pomėgiai labai įvairūs. Mokiniai paminėjo 165 pavadinimus labiausiai patikusių knygų.

⁵ I. Sł o ņ s k a, Dzieci i książki, Warszawa, 1959, p. 233.

Yra knygų, kurios patinka beveik vienodai tiek miesto, tiek kaimo mokyklose, ir nebuvo nė vieno pasisakymo, kad jos nepatiko. Prie tokių knygų priklauso: R. Kiplingo „Džiunglės“, S. Ogniovo „Miško gyvenimas“, V. Biankio „Miško laikraštis“ ir Dž. Kervudo „Siaurės klajūnai“. Kitos knygos patiko ne visiems, pvz., A. Cingerio „Įdomioji botanika“, S. Obručevo „Plutonija“, J. Cingerio „Įdomioji zoologija“, Ž. Verno „20 000 mylių po vandeniu“. Kas žavėjo vienus, tas nepatiko kitiems.

Dalis knygų skaitomos ir mokinių mėgstamos vienoje kurioje nors mokykloje, o kitose beveik neskaitomos, pvz., Akmenės vidurinėje mokykloje daugelis perskaitė J. Kauneckienės „Kauno zoologijos sodas“, J. Soko „Žalioj girioj“ ir „Mūšis Nemuno kilpoje“, T. Šuravino „Paukščiai mūsų draugai“; Vilniaus XVI vidurinėje mokykloje — L. Voronkovos „Altajaus apysaka“; Vilniaus V vidurinėje mokykloje — Č. Darvino „Gamtininko kelionė aplink pasaulį „Biglo“ laivu (rusų kalba). Reikia manyti, kad šios knygos mielai būtų skaitomos ir kitų mokyklų mokinių, bet arba jų mokyklos bibliotekoje nėra, arba jos nepropaguojamos.

Mokinių apsiskaitymas labai nevienodas: vieni nurodo 1–2 knygas, kiti — keletą. Pasitaikė ir tikrų biologinės literatūros entuziastų. Štai Akmenės vidurinės mokyklos VIIa kl. mokinys M. V. savo anketoje rašo: „Skaičiau „Mūsų žvėrys“, „Kaip atsirado žmogus“, „Miško gyvenimas“, „Paukščių keliavimas“, „Lietuvos paukščiai“, „Draustinėse giriose“, „Jūros gyvenimas“, „Gamtos mįslės“, „Paukščiai mūsų draugai“, „Mūšis Nemuno kilpoje“, „Gamtos kalendorius“, „Įdomioji agronomija“, „Bembio vaikai“, „Džiunglės“, „Dviejų vandenynų paslaptis“, „Pilkoji vilkė“, „Lesė grįžta“, „Žuvintas“. Patiko visos, bet gražiausios „Žuvintas“ ir „Įdomioji agronomija““. 18 biologinio turinio knygų — ne kiekvienas biologijos mokytojas galės pasigirti tokiu perskaitytu mokiniams prieinamos literatūros skaičiumi. Šį mokinį domina viskas: žuvis, paukščiai, žmogaus kilmė, o labiausiai patinka jam „Įdomioji agronomija“, knyga, kurios dauguma mokinių nė į rankas nebuvo paėmę.

Tokių mokinių, besidominčių visais biologijos klausimais ir su įdomumu skaitančių kitiems sunkiau suprantamas knygas, yra beveik visose mokyklose. Jie skaito „Bendrąją biologiją“, „Žmogaus psichologiją“, „Vaikų enciklopediją“ ir pareiškia, kad jos labai jiems patikusios. Vilniaus XVI vidurinės mokyklos VI kl. mokinys rašo: „Iš visų knygų labiausiai patiko tai „Enciklopedija“, nes joje yra aprašyta apie visus augalus, visus žvėris ir dar daug apie ką. Ir viskas aprašyta labai įdomiai“. Tuo tarpu kiti mokiniai rašo, kad enciklopedija esanti nuobodi, neįdomi.

Mokinių apsiskaitymas, išsilavinimas ir pomėgiai labai skirtingi net toje pačioje klasėje. Yra mokinių, kurie domisi ne visomis biologinio turinio knygomis, o tik viena kuria jų rūšimi, dažniausiai ta, kuri siejasi su jų mėgstamu užsiėmimu. Skaitydami tokias knygas, mokiniai daugiausia vertina praktinę naudą, kurią iš jų gauna. Mokiniai, mėgstantys daržininkystę, sodininkystę, auginantys gėles, triušius, prižiūrintys bites, medžiojantys ir meškeriojantys, domisi knygomis, iš kurių gali įgyti daugiau žinių rūpimu klausimu ir išmokti atlikti kurį nors darbą. Tokie mokiniai nurodo, kad labiausiai patikusios P. Svetikos ir J. Eidžiūno „Daržininkystė“, J. Kriščiūno „Bitininkystė“, G. Kiseliovo „Gėlininkystė“ (rusų kalba) ir kitos knygos. Štai Vilniaus I vidurinės mokyklos VI klasės mokinys K. A. rašo: „Esu skaitęs... „Triušių auginimas“... Man patiko...“ Vilniaus V vidurinės mokyklos VI klasės mokinė O. R. rašo, kad jai labiausiai patikusi knyga apie ratilius (astrus), nes iš tos knygos ji išmokusi ratilius sodinti ir auginti. Panevėžio mokyklos internato VIII klasės mokinys K. J. rašo: „„Meškeriojimas“ patiko dėl to, kad yra daug naudingų patarimų“.

Tokios rūšies knygas skaito ir mokiniai, kurie kitokių biologinio turinio knygų nemėgsta, pvz., Panevėžio mokyklos-internato VIII klasės mokinys P. B. rašo: „Meškeriojimas“ patiko, nes jame „įdomiai pasakojo apie meškeriojimo meną ir, be to, ji yra naudinga. Biologines knygas nelabai mėgstu“. Šios knygos gali būti tarsi tramplynas kitoms knygoms. Minėtas mokinys, matyt, yra geras meškeriojotojas; jam galima būtų pasiūlyti geriau susipažinti su žuvimis iš knygos „Mūsų žuvis“, su povandenine žuvų medžiokle iš knygos „Tylos pasaulis“, o paskui galėtų pereiti prie knygos „Jūrų gyvenimas“ ir t. t.

Knygos, apie kurias anksčiau kalbėjome, vertingos ir tuo, kad ne vienam mokiniui padeda pasirinkti būsimą profesiją. Štai Dusetų vidurinės mokyklos IX klasės mokinė rašo: „Labiausiai man patiko „Bitininkystė“, nes aš labai mėgstu bites ir svajoju būti bitininke“. Tačiau neteisinga būtų manyti, kad mokinys turi būtinai pasirinkti sau ir atitinkamą profesiją, jei jis mėgsta tos rūšies literatūrą.

Daugeliui mokinių patinka knygos higienos ir medicinos klausimais. Jie mieliai skaito tokias knygas, kaip „Būk sveikas“, „Sveikata ir susirgimai“, „Alkoholio žala“, „Patarimai nutukusiems“ ir t. t. Vienas Vilniaus XVI vidurinės mokyklos IX klasės mokinys rašo: „Man geriausiai patiko knyga „Žmogaus gyvenimo prailginimo problema“, nes man davė suprasti ir, be to, aš įsitikinau, kad žmogus gali išgyventi šimtus metų“. Akmenės vidurinės mokyklos VIII klasės mokiniui R. A. labai patiko knyga „Pirmoji pagalba“, nes „iš jos aš išmokau gerai praktiškai suteikti pirmąją pagalbą“.

Kai kurie mokiniai skaito knygas apie žmogaus kilmę, religijos ir mokslo kovą, pvz., Akmenės vidurinės mokyklos VIII klasės mokinėi Z. B. geriausiai patiko knyga „Medicina ir religija“; „ši knyga patiko man todėl, kad medicina atskleidžia religijos išgalvojimus“. Tos pačios mokyklos ir klasės mokinė A. J. apie tą pačią knygą rašo: „Patiko todėl, kad yra išaiškinta įvairūs reiškiniai, kaip hipnozė, atspėjimas“. Panevėžio mokyklos-internato VI klasės mokinys Z. A. rašo: «„Čukčija“ man patiko todėl, kad šioje knygoje aprašoma apie Čukčijos žmonių tamsumą. Įvairūs šamanai liepdavo tikėti dievą. Ir į šią šalį atvažiavo tarybiniai žmonės kovoti su religija». Vilniaus I vidurinės mokyklos mokiniui K. geriausiai patiko knyga „Apie žmogaus kilmę“.

Mokiniams taip pat patinka biografinio pobūdžio knygos apie įvairius mokslininkus, pvz., Panevėžio mokyklos-internato VI klasės mokiniui K. J. labiausiai patiko „Mikrobų medžiotojai“, nes „tenai aprašo, kaip daugelis mokslininkų, atkakliai kovodami, atranda nežinomas paslaptis“. Daugeliui mokinių patinka knygos apie I. Mičiurinę ir „Gyvenimo tikslas“ (rusų kalba) apie mokslininką M. Ivanovą.

Daugelį mokinių žavi gamtos užvaldymo tema. Jiems patinka „Kaip žmogus tapo milžinu“, „Robinzonas Kruzas“, „Paslaptingoji sala“ ir kitos knygos. Tokie mokiniai, kaip Panevėžio mokyklos internato VIII klasės mokinė A. P., rašo, kad knyga patikusi, nes, „atsidūrę be maisto, žmonės patys susikūrė gyvenimą“, arba Akmenės vidurinės mokyklos VIII klasės mokinys A. G.: «Man labiausiai patiko... „Paslaptingoji sala“. Ten aprašoma, kaip žmonės, išmesti į negyvenamą salą, sugebėjo pasigaminti įvairius reikmenis. Jie nelaukė iš gamtos malonių, jie kovojo prieš gamtą». Gamtos apvaldymo tema labai įdomiai paliesta M. Iljino ir E. Segal knygoje „Kaip žmogus tapo milžinu“. Ši knyga irgi kai kuriems mokiniams patinka.

Tačiau mokslo populiarioji literatūra, kaip įdomiai ji bebūtų parašyta, visuomet reikalauja iš skaitytojo tam tikrų pastangų jai suprasti. Todėl ne visi mokiniai mėgsta ją skaityti. Dauguma mokinių yra linkę skaityti

grožinę literatūrą, kuri tokių pastangų nereikalauja. Be to, grožinėje literatūroje paprastai būna apstu įvairių nuotykių, kurie labai domina 11—14 metų skaitytojus. Grožinė literatūra veikia ir mokinių jausmus. To amžiaus skaitytojams labai patinka knygos, kuriose vaizduojami taurūs charakteriai, kilnūs būdo bruožai, kaip drąsumas, ištikimybė, draugiškumas, darbštumas, meilė gimtajam kraštui. Štai Vilniaus XVI vidurinės mokyklos VI klasės mokinėi A. G. patiko „Altajaus apysaka“, nes „ten vaikai, kai nuvažiavo į Lisavenkos sodą, taip rūpestingai atrinko obelaites, ir po to visi jaunieji gamtininkai taip rūpinosi, pakol pasodino, o vėliau — kai augino. Man patiko, kad ten tokie rūpestingi, darbštūs gamtininkai“. Panevėžio mokyklos internato VII klasės mokinėi Š. Z. patiko „Devintokai“, nes knygoje „aprašyta mokinių pagalba gimtajam kolūkiui“.

Mokiniai jautriai pergyvena ne tik žmonių, bet ir gyvulių poelgius. Labai mokinių mėgstama knyga „Lesė grįžta“, nes joje „šuniukas buvo labai prisirišęs prie savo šeiminkų“, „kad joje atvaizduotas šuns sumanumas, drąsumas ir ištvermingumas“. Panevėžio mokyklos internato V klasės mokinėi E. V. patiko „Pilkoji vilkė“, „Džiunglės“, „kad buvo ištvermingi visi“. Vienam mokiniui „Džiunglės“ labai patiko todėl, „kad vilkai Mauglio nesuėdė“. Vilniaus I vidurinės mokyklos IX klasės mokinė T. rašo: «Geriausiai man patiko ir patinka indėno Va-ša-Kuon-Asino „Girių piligrimai“ ir „Seidžija ir jos bebrai“. Jose taip švelniai ir jautriai vaizduojamas bebrų gyvenimas, gamta. Tos knygos taurina žmogų, padeda suprasti ir mylėti gamtą, kurioje yra tiek daug įdomaus...»

Labai daug yra fantastinių knygų mėgėjų, bet čia nesutariama, kurią knygą laikyti įdomiausia. Vilniaus I vidurinės mokyklos VI klasės mokinys rašo: «Aš esu skaitęs knygą „Apie žvėris ir paukščius“... Ši knyga man nelabai patiko. Man labai patiko „20 000 mylių po vandeniu“. Tuo tarpu tos pačios mokyklos VII klasės mokinė K. V. rašo: «Iš šių knygų geriausiai patiko... „Oikumenos krašte“, o nepatiko apie gelmių tyrinėjimą „20 000 mylių po vandeniu“, todėl, kad man nepatinka mokslas apie vandenynų gelmes». Daugumai mokinių labai patinka „Plutonija“, tačiau vienam ji visai nepatiko.

Iš lietuvių rašytojų labiausiai mokinių mėgstamas yra T. Ivanauskas, ypač jo knygos „Trys mėnesiai Brazilijoje“, „Gamtos kalendorius“, „Apie žvėris ir paukščius“ ir „Lietuvos paukščiai“. Nemažiau yra mėgstamos J. Soko knygos „Mūšis Nemuno kilpoje“ ir „Žaliojoj girioj“, J. Kauneckienės „Kauno zoologijos sodas“, G. Isoko „Šimtas girios mįslių“, J. Pavilionio „Žmogaus kilmė“ ir kitos.

Iš Tarybų Sąjungos rašytojų didžiausio dėmesio susilaukė S. Ogniovo, V. Bianki, A. ir J. Cingerių, G. Uspenskiio bei N. Verzilino knygos.

Iš užsienio rašytojų labai mėgstami yra R. Kiplingas, Dž. Kervudas, P. Kriufas, F. Zaltenas, Ž. Vernas.

Mokinių atsakymai į anketos klausimus, be savo tiesioginio tikslo (parodyti, kokias knygas mokiniai mėgsta), išaiškino dar ir tai, ko mokiniai neįsisavino, užmiršo arba klaidingai suprato.

Pasirodė, kad dauguma mokinių negali nurodyti knygos autoriaus, nes arba jo neatsimena, arba neatkreipė dėmesio skaitydami. Kartais mokiniai nurodo autorius neteisingai, pvz., net VIII klasės mokinys tam pačiam autoriui priskyrė „Plutoniją“, „Šiaurės klajūnus“ ir „Dviejų vandenynų paslaptį“.

Fantastinių knygų skaitytojai dažnai nesupranta, kur tikrovė ir kur fantastika. Jie viską linkę laikyti tikrove. Štai Panevėžio mokyklos internato V klasės mokinė B. A. rašo, kad jai patikusi „Sanikovo žemė“ todėl, kad „šioje knygoje pasakojama apie rusų žmonių ekspediciją, kuri išvyko į šiaurę ieškoti Sanikovo žemės, pamatė daug naujų žvėrių, susidraugavo

su tenykščiais žmonėmis onkilonais. Jų ekspedicija suteikė daug vertingų žinių biologijai“. Atrodo, kad mokinė rimtai galvoja, jog ši ekspedicija suteikė biologijos mokslui naudos. Tuo tarpu biologijos mokslo žiniomis pasinaudojo rašytojas V. Obručevas, rašydamas šią mokslinę-fantastinę knygą.

Dalis mokinių, perskaitę knygą, nesupranta, kas joje buvo svarbiausia, pvz., vienas VI klasės mokinys sako, jog jam labai patiko „Plutonijs“, nes ten rašoma apie gyvulių gyvenimą ir jų nuotykius. Tuo tarpu ten aprašomi žmonių nuotykiškai, susidūrus jiems su priešistoriniais gyvūnais, o knygos tikslas — supažindinti su gyvybės vystymosi raida. Vienas mokinys manė, kad „Bembyje“ aprašomas briedžių gyvenimas. Tokių klaidų mokinių atsakymuose gana daug.

Išvados. Iš to, kas išdėstyta, galima padaryti tokias išvadas:

1. Didesnė dalis mokinių knygas ima iš mokyklų bibliotekų, daugelis V—VII klasių mokinių naudojami vaikų bibliotekomis, nemaža aukštesnių klasių mokinių naudojami ir kitomis bibliotekomis. Kaimo vietovėse daugiau mokinių naudojami mokyklų bibliotekomis, negu mieste, kur gali būti gauti knygas daugiau.

Daugiau kaip pusė visų mokinių turi savo asmenines bibliotekėles. Miestuose tokių mokinių yra daugiau ir knygų skaičius jų bibliotekėlėse 5—6 kartus didesnis, negu kaimo vietovėse.

Yra mokinių, kurie nesinaudoja nei viešosiomis, nei asmeninėmis bibliotekėlėmis ir, išskyrus vadovėlius, nieko daugiau neskaito. Jų, nors ir nedaug, yra tiek kaimo, tiek miesto mokyklose.

2. Mokyklų bibliotekose maža knygų iš biologijos. Jos lėtai ir neplaningai papildomos naujais leidiniais. Knygos, išleistos po 1954 m., sudaro vos 30% visų biologinio turinio knygų. Beveik visai nėra mokyklų bibliotekose enciklopedijų, žodynų, žinynų, apibūdintojų, atlasų ir pan. Mokinių asmeninėse bibliotekėlėse biologinio turinio knygų yra dar mažiau.

3. Mokyklų bibliotekose esanti biologinė literatūra negali patenkinti mokinių interesų, kurie yra be galo įvairūs. Mokinių domėjimasis knyga priklauso nuo amžiaus, apsiskaitymo, praktinių poreikių, charakterio ypatybių ir t. t. Rekomenduojant knygas, būtina į tai atsižvelgti.

4. Mokiniai nepakankamai skaito biologinę literatūrą. Vidutiniškai $\frac{1}{4}$ mokinių nėra perskaitę nė vienos knygos iš biologijos. Šis skaičius atskirose mokyklose labai svyruoja ir priklauso nuo mokytojo vadovavimo skaitymui.

5. Daugelis biologijos mokytojų nevadovauja mokinių skaitymui, jo neorganizuoja ir nekontroliuoja. Ryšiai tarp biologijos mokytojų ir mokyklų bibliotekų silpni arba jų visai nėra.

Mokinių skaitymas iš biologijos nepatenkinamas. Norint jį pagerinti, reikia sekančių priemonių:

a) turi būti pakankamai įvairiarūšės, mokiniams prieinamos literatūros, kuri patenkintų jų interesus ir užtikrintų mokymą, auklėjimą ir lavinimą;

b) knygų fondų komplektavimas ir mokyklų bibliotekų darbas turi būti pagerintas, ryšiai tarp mokytojų ir bibliotekų sustiprinti;

c) biologijos mokytojus reikia geriau supažindinti su vadovavimo užklasiniam skaitymui metodika.

ЧТЕНИЕ ПО БИОЛОГИИ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

О. ГРИНЮВЕНЕ

Резюме

В данной статье рассматривается внеклассное чтение по биологии на материале, собранном в 23 школах и 4 детских библиотеках Литовской ССР за 1960—1962 гг. Цель статьи — помочь учителям биологии в руководстве внеклассным чтением.

Установлено, что большинство учащихся (65%) книги получают из школьных библиотек. В V—VII классах многие ученики пользуются еще и детскими библиотеками, а в старших — массовыми библиотеками, 77% учащихся имеют личные библиотечки, но биологические книги в них составляют только 1,2%. Часть ребят (от 2 до 8%) библиотеками совсем не пользуются.

Школьные библиотеки имеют мало книг по биологии — в среднем 2,3% от всех книг. Книжные фонды пополняются медленно и без плана. Учителя биологии мало интересуются работой школьных библиотек.

Ученики читают мало книг по биологии — взятые ими из школьных библиотек книги составляли только 5%, и на одного читателя не получается даже одной книги в год.

Около 30% всех учащихся V—IX кл. биологической литературы совсем не читают. Остальные читают, но в V—VII классах больше, чем в VIII—IX. В отдельных школах и даже в отдельных классах одной и той же школы количество читающих неодинаковое. Это зависит от того, как руководит внеклассным чтением учитель биологии.

Интересы учащихся очень разнообразные и зависят от возраста, начитанности, образования, интересов и индивидуальных свойств учащихся, поэтому руководство чтением требует индивидуального подхода.

Ответы учащихся показали, что они далеко не всегда правильно понимают прочитанное.

Все вышеуказанное говорит, что главным руководителем внеклассного чтения по биологии должен быть учитель биологии.
